Оповідання з життя народного

I

Ви про нашого Рябину питаєте, про Якима? Е, що він тепер! Зійшов-таки на біду, особливо відколи жінка його вмерла. Так— таки з Петрового дня йому пішло, ще відтогді, як війтівства зрікся. А багатир був! Цілим селом тряс. Іде, було, вулицею, як який магнат. Зустрінеш його, і здається тобі, що вулиця вузька. А заговорить до тебе, мов у дзвін ударить, то не гірше й перед самим старостою зацукаєшся, як перед ним.

Та бо й непереливки було попастися в його руки, от що я вам скажу. Де ж таки, п’ятнадцять літ він у нас війтував, на п’ять о́падів його вибирали. Та що ж я кажу: вибирали! Так-таки мусили, бо ніхто против нього й писнути не смів. А ту ще на вибори завсігди як не пан староста, то пан комісар приїде, і нехай-но би хто посмів сказати, що не хочемо Рябини, абощо! Ну-ну, не приведи господи! Одно те, що пан староста або пан комісар зразу ніби недочуває на тото ухо, відки такий голос іде, а коли голос таки не втихає, то зараз крикне:

— А хто там галасує? Ту не коршма, ту вибори громадські! За двері з ним, коли впився!

А присяжним не треба сього й казати два рази. Хоч би ти був і найпорядніший господар, і натще, як до причастія, — зараз тебе, раба божого, за плечі та за двері, ще й потилицю по дорозі натовчуть!

Але се ще найменша біда, що голос твій пропав. Гірше те, що Рябина ту стоїть і все чує, і все собі на вус мотає. А той уже тобі, певно, й найменшого словечка не забуде і все при нагоді пригадає, та ще так пригадає, що і в йорданській воді не обмиєшся! То сякий-такий, хоч і як його не раз серце болить за громадську кривду, а поміркувавши та

почухавшись, та й скаже: "Е! Громада про те не згине, а я чоловік одинокий, та й моя шкіра мені ближче, ніж громадська! Нехай йому пан біг усе те закарбує!"

П’ятнадцять літ, кажу вам, ішло у нас отак у громаді. Рябина ріс як з води, забирав без дання рації громадські поля, рубав ліс, палив вапно, робив цеглу, возив дрова до солеварень і багатів та багатів так, що далі й ліку не знав своєму багатству. Більша половина села була у нього задовжена — проценти брав не согірше жида. В однім нашім селі щось з десять господарів повикуплював або й так повнгризав з грунтів, а що поназбивав поля по других селах, то й не сказати. Правда, і перед тим він був перший багач в селі, та й за жінкою, кажуть, узяв щось чи не п’ятнадцять соток, але аж війтівство таки зовсім висадило його на коня.

Як то сталося, того вам не вмію надокладь сказати. Бачите, що, чоловік троха письменний був, в війську вислужив, по світі бував, з усякими людьми сходився, знав що й куди. А село у нас хоч і не бідне і велике, та темне. Школи не було, люди від віків порпалися в тій святій землиці, робили панщину, їли хліб та й думали, що так буде й довіку. А ту прийшли нові порядки, треба було на кождім кроці добре дивитися, та й то видающими очима,— ну, і якраз на таку пору вибрали ми собі на лихо отого Рябину війтом. Він зараз пронюхав, що, й куди і де, як то кажуть, раки зимують. Писаря дібрав собі доброго, якогось старого пройдисвіта, пиячину, але дуже вдатного до писання. З тих, як то їх називають, покутних писарів був, бувалий чоловік, такий, що то бував на возі і під возом, за столом і під столом. Той зуби свої з’їв на крючках та на штучках. Отакого-то кумпана дібрав собі наш Рябина — так— таки просто з шинку, п’яного-п’янезного виніс на віз та й до себе додому привіз. Ту його намістив, в своїй власній хаті світлицю йому відступив, годував, по[їв] і всяких штук від нього навчався. Зараз оба метнулися по панах та по жидах. І у пана старости, і у пана комісара, і у пана касієра податкового, і у пана надзирателя від фінансів, і у пана інспектора податкового, і у пропінатора, у пана піджупника, і в раді повітовій — всюди наш Рябина запізнався, всюди вмів приподобитись, показати себе, як то кажуть, налице. Всюди виступав поважно, сміло, говорив

розумно, слів марно не пускав, але що скаже, того й додержить, і кождому так умів під лад підійти, що всі не могли його нахвалитися. Пан староста не раз говорив, що "то найпоржонднєйши вуйт на цали повят"*; пан інспектор податковий хвалив його за те, що наше село ніколи не має ніяких рестанцій податкових; пан секретар ради повітової величав порядок, в якім у нас ведуться громадські протоколи, дневники, а пан маршалок, що був дідичем зараз в сусіднім від нас селі і мусив щотижня через наше село своєю четвернею переїздити до міста і з міста, не міг нахвалитися, як то порядно у нас удержані дороги і мости.

Одним словом, пощастилося нашому Рябині на війтівстві. Ми тяглися з посліднього, щоби податки на час зложити, а хто не зложив, того грабили і грабежі жидові запівдармо продавали,— а Рябині хвала за те, що рестанцій нема. Ми мучилися, три милі їздили по шутер, товкли каміння, ставили мости і удержували дорогу,— а Рябині хвала за мости та гостинці. А кілько сліз поплило в селі, кілько проклять пішло до бога, кілько було людської кривди та здирства,— про се ніхто не знав, до сього нікому не було діла.

Ба, надійшли вибори одні, надійшли другі, треті; і до повіту, і до сойму, і до Відня, і наш Рябина став ще міцніше на ноги. Він просто права рука старости і маршалка повітового. Не то що в своїм селі всі вибори так переводить, як йому хочеться і як панам треба,— ще й по других селах їздить, других людей на ту саму дорогу наводить. Ми то що — темні, на політиці не розуміємось, учителя в нас нема, панотець старенькі та немічні, нікому нам сказати розумне слово, як нам бути в тих виборах. А ту Рябина нагримить, наговорить, кому до розуму промовить, а кому й поза уха заїде, ну, і раді, не раді всі йдемо за ним, як вівці за тим бараном, що чотири роги має. Тілько пізніше ми довідались, що наш Рябина попросту торгував нашими голосами, продавав їх і гроші до кишені ховав, гендлював громадськими виборцями так само, як громадським лісом, громадською глиною та громадським вапном!

Пробували ми деколи й до суду удаватися, та й то не помогло. За всі літа ніхто з Рябиною ані одної справи не виграв. Та й якби то що, а то суддя у нас — нічого бога гнівити, чоловік чесний і по праву судить, та що! Рябина з своїм пройдисвітом-писарем усяке право вміє на свою користь перекрутити. Він і з возними в змові — коли що круто, возний другій стороні ферделюнку* не доручить, і чоловік на термін не стане — раз, другий, та й програв. Рябина й з адвокатами знається, всякій справі лад найде, всього припильнує, все хитро наперед уложить — і що темний, несвідущий чоловік против нього порадить? Шість господарів отак, втягнувшися з ним в право, і хат і грунтів позбувалися, Рябина сам усе й загорнув, а їх з жінками й дітьми по жебрах пустив. Плачу-заводу було — господи, твоя сила, ціле село розлягалося, та що з того! Рябина немов і не чує. "Я,— каже,— на своїм праві, бог мене судити буде!" Отак люди й покинули до суду вдаватися. Всі ходили, як затуманені, і коли вже Рябина по що рукою сягне, то ніхто йому не противиться, хіба що нищечком прошепче: "Слава тобі господи, що мене се лихо не спіткало!"

Аж ото раз на п’ятнадцятому року нашої тяжкої неволі трафила коса на камінь, наскочив наш Рябина на таке, що вся його сила, все його панство та багатство відразу, мов крига, присло, мов пара, розвіялось. А як воно сталося, се я вам розкажу, коли ласкаві послухати.

II

То так було. Десь за другою чи за третьою межею від Рябини жив старий Климко Казидорога. Він і свояком Рябині доводився, жонатий був на старшій сестрі Рябини. То ніби швагри собі були, але таке то й швагерство! Бачите, тота сестра не рідна була Рябині, а така, що її батько та був йому вітчимом. А ще до того той батько пристав був до її матері, ну, то, знаєте, що там по матері лишилося, поле яке, худоба, то на ототу доньку, нібито Казидорожиху, три часті, а на її вітця, а Рябинового вітчима, одна часть. Він свою часть узяв і пристав до Рябинихи, а дочка його за Казидорогу замуж вийшла, як доросла. Не велика там була її материзнина, всього одна нивка в два пруги, що якраз притикала до Рябинових нив. Поки ще дівка замуж вийшла, то жила у

Рябинів, вони й поле її вживали цілих десять літ. Ну, а як вийшла за Казидорогу, то вже годі стало, Рябини поле їй віддали, ховай боже!

Жили вони так щось літ зо тридцять — не скажу вам напевно, але щось довго, і дітей не мали. Аж ось Казидорожиха взяла та й умерла. Вона й так, небіжка, неміцного здоров’я була, все хиріла та нездужала. Ну, вмерла, чоловік її сам — одинокийі на всім обійсті лишився, як палець. А ту й коровина одна з другою є, і телятко, і поросяток троє, і поле не оброблене — все рук людських потребує. Кинувся старий сюди-туди, наняв служницю, приняв комірника; не велике там у нього й господарство, думає собі, — чень, якийсь час перепхаю, а там побачу, що бог дасть. Думка була у старого оженитися вдруге. А він ще, правду сказавши, не такий-то й старий був, літ, може, п'ятдесят, а може й тілько не було. Лиш що посивів перед часом та згорбився, то й прозвали його: старий Казидорога та й старий Казидорога.

Аж ось одного дня, мабуть, десь на самого Юра, приходить Рябина до Казидороги. Вони б давніше не жили з собою в приязні, бо з Рябиною таки ніхто не жив в приязні, відколи він війтом став, — то Казидорога здивувався дуже, чого Рябина від нього хоче. Зараз поміркував, що щось недобре буде. Аж воно так і вийшло. Чи привітались там, чи ні, а Рябина просто до речі береться та й каже:

— Куме Климку, ти мені віддай моєї сестри відумерщину.

— Твоєї сестри? — каже Казидорога. — А то з якої рації?

— А з такої, що мені належиться. Вона без тестаменту вмерла, дітей не лишила, так ти б не маєш права до того поля.

— Може бути, що не маю, — Казидорога каже,— але й ти не маєш. Яка вона тобі сестра? А поле се мені при свідках лишила.

— Е, що там твої [свідки],— каже Рябина.— А нотар був при тім?*

. . . . . .

_____

*Це найпорядніший війт у цілому повіті (польськ.).— Ред.

* Замість Vorladung — завізвання судове.

*далі сторінка надірвана; можна прочитати лише:"...й свідки можуть сховатися. Отут... знав і жалю до мене не мав, що... на нього свої плуги, під овес..."